

VEFEYAT

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan

Hocam'ın Ardından

Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR*

“İlme hizmet...ve tecrübelerime dayanarak söylüyorum. Bizde kuru kuruya ilim yoktur, ilim için ilim yoktur bizde! Allah rızası için ilim vardır! İlmi Allah rızası için yaparsanız, hiç beklemediğiniz bir zaman ilim elinizden tutar. İlim elinizden tuttuğu gün beni hatırlayın! Olur mu?” Uzun süren telemmüzlük ve musâhabet döneminde biz talebelerinin merhum Prof. Dr. İbrahim Çalışkan hocamızdan sık sık duyduğu bu ifadeler, vefatını müteakip verdiği bir konferansın video kaydından alınmak suretiyle sosyal medyada paylaşılmıştı. Bu ifadeler bir bakıma, merhum hocamızın hayata bakışının bir hulasası mahiyetindedir.

Hocamız İslami ilimlerle erken bir yaşta, 1962 yılında ilkokulu bitirdikten sonra İzmir Kestane Pazarı/İmam Hatip ve İlahiyata Öğrenci yetiştirme Derneđi bünyesinde aldığı derslerle başlamıştı. Burada medreselerde takip edilen usûl-i kadîm üzere İslamî ilimleri tahsil eden hocamız, bir taraftan da İzmir İmam-Hatip Okulunda eğitime devam etmekteydi. H. Hafız Salih Tanrıbuyruğu ve H. Hafız Ali Tosun Kestane Pazarı'nda ders okuduğu hocaları arasında sık sık zikrettiği isimlerdendi. 1970 yılında İzmir İmam Hatip Okulunu ve fark derslerini vererek İzmir Namık Kemal Lisesini bitiren İbrahim Çalışkan, İzmir Yüksek İslam Enstitüsünde (1974) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde (1978) yüksek tahsilini ikmal etti. 1971 yılından itibaren İmam-Hatip olarak Turgutlu merkezde görev yapan hocamız, askerliğini müteakip 1976 yılında İzmir Yüksek İslam Enstitüsünde tefsir asistanı olarak göreve başlamış, bu süre zarfında İzmir Fatih Kolejinde de öğretmenlik yapmıştır. Mukâtil b. Süleyman'ın tefsir metodu üzerine çalışmalarını sürdürürken, 1980 yı-

* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kasifokur@hotmail.com

ında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalına araştırma görevlisi olarak intisap etmiş ve akademik çalışmalarını İslam Hukuku alanında sürdürmüştür. 1986 yılında doktor, 1989 yılında doçent, 1995 yılında ise profesör olmuştur. Bu tarihten vefatına kadar İslam Hukuku Anabilim Dalı Başkanlığını deruhte eden İbrahim Çalışkan hocamız ayrıca 1992-1999 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanvekilliği görevinde de bulunmuştur.¹

Yüksek İslam Enstitülerinin ikinci nesline mensup bir akademisyen olan hocamız, aynı zamanda medrese usulü ders okumuş ve akademik çalışmalarını Cumhuriyet döneminde açılan ilahiyat fakültelerinin en eskisi olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde gerçekleştirmiştir. Bu özellikleri ona Türkiye’de İslami ilimler alanında verilen üst düzey eğitimi besleyen bütün geleneklerden istifade imkânı sağlamıştır. Gerek din görevlisi gerekse DİYK üyesi ve başkanvekili olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışması da topluma yönelik din hizmetlerini yakinen takip etmesine ve bunlara katkı sağmasına imkân tanımıştır. Hukuk eğitimi alması vesilesiyle edindiği nosyon da hocamıza geniş açılı bir hayat görüşü ve perspektif sağlamıştır. Bütün bunların birleşimi İbrahim Çalışkanın bir hoca ve bir akademisyen olarak kat ettiği çizgiye ciddi anlamda etki etmiştir.

Bir hoca olarak İbrahim Çalışkan’dan bahsedildiğinde ilk akla gelecek husus ilmi disiplin ve ciddiyet olacaktır. Hocamızın öğrenciler arasında mârûf olan “jilet” lakabı, kılık kıyafetindeki titizlik ve düzenin yanında, ilmi ciddiyetinin de bir yansımasıydı. İlimde merhametin cehaleti teşvik edeceği hususunu sık sık dile getirir, özellikle akademik unvanların ehline tevdi edilmesi gereken bir emanet olduğunu sürekli vurgulardı. Kendisinden lisansüstü eğitim programlarında ders alan talebeleri, geniş açılı perspektifinden ve zengin literatür bilgisinden azami istifade imkanını bulmuşlardır. Aynı zamanda hukuk nosyonuna sahip olduğu için usul ve furû külliyyatının yanında, modern hukuk literatürünü de tanıtmaya ehemmiyet verirdi. Usul düşüncesiyle mukayese bağlamında hukuk felsefesine ayrı bir ilgi gösterirdi. Giorgio Del Vecchio, Ernest Von Aster, Ernest Hırş, Orhan Münir Çağlı, Rahmi Çobanoğlu gibi müellifler, biz öğrencilerinin hocamız vasıtasıyla tanıdığımız ve eserlerine muttali olduğumuz isimler arasında yer almaktadır. Lisansüstü

1 Hocamızın kısa öz geçmişi ve İslam hukuku alanındaki kanaatleri için bk. “İbrahim Çalışkan ile Türkiye’de Fıkıh Çalışmaları Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 12, sayı 24, 2014, 251-258. Bir ilmi toplantı vesilesiyle İSAM’da bulunduğum sırada ilgili sayının hazırlık çalışmalarıyla ilgilenen Doç. Dr. Tuncay Başoğlu’nun hocamızla yapılacak bir söyleşiye yer verme talebini dile getirmesi üzerine kendilerini aramıştım ve teklifi memnuniyetle kabul etmişlerdi. İlgili yazı bu şekilde vücuda gelmiştir.

çalışmaların koordine içerisinde planlamasının önemini sık sık vurgulayan hocamız, Türkiye’de İslam hukuku alanında yapılacak çalışmaların koordineli bir şekilde yürütülmesi için bugün hayata geçirilmiş olan, bitirilen ve yapılmakta olan tezleri muhtevi bir sayfanın İSAM’ın ana sayfası bünyesinde yer alması hususunu 2004 yılında teklif etmişti.² Aynı zamanda 2004 yılından beri devam etmekte olan İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Koordinasyon Toplantılarının fikir babası olduğu da ifade edilebilir.³ Akademik çalışmaların Kürsü bünyesinde yapıldığını, bu açıdan öğrencilerin Kürsüde görev yapan bütün hocalardan istifade etmeleri gerektiğini vurgulayan hocamız, lisansüstü seviyedeki öğrencilerine özellikle diğer fakültelerde görev yapan hocalarımızla da tanışmalarını, onları ziyaret ederek görüş ve değerlendirmelerinden istifade etmelerini tavsiye eder, hatta belirli konuları çalışmak isteyen öğrencilerini ilgili konuda çalışması olan hocalara randevu almak suretiyle bizzat yönlendirirdi. Hocamız 1949 yılında açılmış olan Ankara İlahiyat Fakültesinin İslam Hukuku alanındaki ilk profesörüydü. Vefatına kadar Ana Bilim Dalı Başkanlığını, kudsî bir emaneti muhafaza edercesine yürüttü. Kürsünün güçlendirilmesi ve akademik anlamda geliştirilmesi, onun için bir bakıma hayatının temel hedefi haline gelmişti.

Bir akademisyen olarak yaptığı çalışmaların, sahip olduğu birikimi aksettirecek kemiyette olmadığı zaman zaman ifade edilir. Ancak onun akademisyen yetiştiren bir hoca olarak yaptığı hizmet, 90’lı yıllardan itibaren açılan yeni fakültelerde görev yapan ve Türkiye’de eğitim alan yabancı uyruklu öğrenciler içerisinde lisansüstü eğitimini kendisiyle tamamlayan çok sayıda talebesi olduğu dikkate alındığında daha iyi idrak edilecektir. Nitekim Şamil Dağcı, Talip Türcan, Ahmet Ünsal, Kaşif Hamdi Okur, Oğuzhan Tan, Hadi Ensar Ceylan doktoralarını hocamızla tamamlayan ve yükseköğretim kurumlarında görev yapan isimlerden sadece birkaç tanesidir. Hatice Alsaç gibi hocamızın vefatı münasebetiyle tez çalışmasını onunla ikmale muvaffak olamayan öğrencileri de bulunmaktadır. Prof. Dr. İbrahim Çalışkan’ın başlıca akademik çalışmalarının biyografik bilgileri şöyledir:

- 2 *İlahiyat Fakülteleri I. İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Eğitim Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı ve İslam Hukuk Usulünün Problemleri Sempozyumu Çorum 14-15 Mayıs 2004 (Bildiriler-Tartışmalar)*, haz. Ferhat Koca-Kaşif Hamdi Okur, Çorum 2005, s. 121.
- 3 Mudanya’da düzenlenen Ebu Hanife Sempozyumu esnasında İbrahim Çalışkan hocamız bu ihtiyacı dile getirmiş, o tarihteki unvanıyla Doç. Dr. Ferhat Koca’nın –dönemin ilahiyat fakültesi dekanı Prof. Dr. Nadim Macit’le istişare ettikten sonra- müteşebbis bir ruhla yaptığı ev sahipliği teklifinin akabinde, ilk koordinasyon toplantısı 2004 yılında -o zamanki ismiyle- Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesinin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir.

- 1) **İslam Ceza Hukukunda Gayr-ı Müslimlerin Statüsü** / İbrahim Çalışkan, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986.vii, 316 s. Doktora Tezi.
- 2) **İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları**, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, cilt: XXXI, s. 367-397.
- 3) **İstisna' Akdinin Mahiyeti ve Unsurları**, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, cilt: XXXI, s. 349-365.
- 4) **İslâm Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası**, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1992, cilt: XXXIII, s. 61-100.
- 5) **Ca'ferî Mezhebinde İbadetler (Şiîliğe Göre Fürû'ud- Dîn = İbadetler)**, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993: İstanbul)*, 1993, s. 481-497.
- 6) **el-İbâdât fi'l-Mezhebi'l-Ca'ferî**, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu = International Symposium on al-Shiism throughout History and Today (Tebliğler ve Müzakereler)*, 13-15 Şubat 1993, 1993, s. 498-507.
- 7) **Muhammed Hamdi Yazır'ın Hukukçuluğu**, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, 4-6 Eylül 1991*, 1993, s. 187-196.
- 8) Şafii, Muhammed b. İdris, **er-Risale** (İslam hukukunun kaynakları / Muhammed b. İdris es-Şafii; çeviren: Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan.--Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996. 388s. ; 23cm.--(Türkiye Diyanet Vakfı yayınları; 216).
- 9) **İslam Dininin Temel Kaynakları**: İctihad (uygulama örnekleri), Sünnet (hadis), Kitap (Kura'n), Kitap (Kura'n / İbrahim Çalışkan, Ahmet Paçacı, Mehmet Görmez.--Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1999. III, 262 s. ; 27 cm.--(Anadolu Üniversitesi Yayını No; 576) İctihad (uygulama örnekleri) / İbrahim Çalışkan.
- 10) **FIKİH / İBRAHİM ÇALIŞKAN**--ANKARA: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi, 2005. XVII; 354.
- 11) **İstihsan, İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 3**, 2009, s. 149-162.
- 12) **Fıkıh usulü** / İbrahim Çalışkan.--Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi, 2011.xiv, 325 s. ; 27 cm.
- 13) **İbrahim Çalışkan ile Türkiye'de Fıkıh Çalışmaları Üzerine = On the Fiqh Works in Turkey with İbrahim Çalışkan**, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2014, cilt: XII, sayı: 24, s. 251-258

- 14) **Medeni Kanunda Nikâh** (Çalışma henüz yayımlanmamıştır).
- 15) **Montesquieu’de Hukuk – Sosyal Realite İlişkileri** (Çalışma henüz yayımlanmamıştır).
- 16) Son olarak Nezh Hammad’ın, **Gıda ve İlaçlarda Necis ve Haram Maddeler – Teori ve Uygulama** – isimli, Kamil Çalışkan tarafından Türkçeye çevrilen eserin editörlüğünü yapmış ancak çalışma henüz yayımlanmamıştır.⁴

Hukukun müstakil bir fakültede, dört yılda verilen bir eğitim ile tahsil edilen bir branş olduğuna dikkat çeken İbrahim Çalışkan hocamız, İslam hukukunun ilahiyat fakültelerindeki mevcut programın müfredat ve ders saati olarak taşıdığı sınırlılıklar içerisinde öğretilmeyeceği düşüncesindeydi. Hocamıza göre münhasıran İslami ilimlerin ele alındığı bir üniversite kurulmalı ve bu üniversite bünyesinde müstakil bir İslam Hukuku Fakültesi yer almalıydı. Lisansüstü eğitimin ise ciddi kriterler ışığında belirlenmiş standartlar çerçevesinde, bir Yüksek İslamî İlimler Akademisi bünyesinde yapılması gerektiğini savunmaktaydı. “Nazariyesiz tatbikat olmaz” ancak “Tatbikatı olmayan nazariye de rafta kalmaya mahkûmdur” tespitlerine sık sık vurgu yaparak, İslam hukuk düşüncesinde ortaya konan birikimin günümüz dünyasında uygulanmakta olan hukuka da katkı sağlayacağına olan inancını ifade eden İbrahim Çalışkan, bu açıdan hukuk fakülteleri müfredatında İslam hukuku dersine yer verilmesinin önemine ve gerekliliğine de dikkat çekti. Günümüzde Müslümanların karşılaştığı ne vazil niteliği taşıyan problemlere, makul ve realiteye uygun çözümler bulunabilmesi için bütün İslam ülkelerinden kendisini yetiştirmiş ilim adamlarını bünyesinde toplayacak bir üst kuruma ihtiyaç olduğunu ileri süren hocamız, karşılaşılan problemin özelliğine göre maslahat, istihsan gibi ilkelerden yararlanılarak ve makâsıd-ı Şâri‘ göz önüne alınarak çözümler üretilebileceği düşüncesindeydi. Ancak bu bağlamda çizilecek dairenin sınırları ne kadar geniş olursa olsun; sosyal, psikolojik ve ekonomik durumlar ne kadar dikkate alınırsa alınsın pergelin sabit ucunun Kur’ân ve sahih Sünnet’ten sapmaması gerektiğinin de altını çizdi.

Talebeleri kendisinden bilginin yanında görgü konusunda da üst seviyede istifade ederlerdi. “Umûr-i hâriciyye” olarak nitelediği beşeri münasebetlerde riayet edilmesi gereken tavır ve davranışları bizzat yaşayarak, yeri geldiğinde de uygun ve isabetli uyarılarla öğretilirdi. Kitap sayfalarını çevirmenin adabından tutun da belirli satırların altını çizmek için çelik cetvel ve farklı renkteki kurşun kalem kullan-

4 Hocamızın yayımlanmamış çalışmalarının ilmi redaksiyon yapılarak yayımlanmasının, hayrülhalefi olan mahdumu Kamil Çalışkan tarafından yerine getirilmesi beklenmektedir.

ma hassasiyetine varıncaya kadar birçok inceliği uygular ve öğretirdi. 1991 yılında Kâsânî'nin Bedâiu's-sanâi' kitabının eşribe bölümünde geçen (المعتق) kelimesinin anlamını sormak için ilk defa İbrahim Çalışkan hocamın odasına girmiştim.⁵ Azat edilmiş köle anlamında olduğunu söyledi. "Burada o anlama gelmiyor" dediğimde "Öyle mi?" diye tebessüm ederek kitabı elimden aldı, ilgili yere baktı. Masasında bulunan el-Müncid'i açarak kelimeyi buldu, okunuşunu kurşun kalemle kitabın üzerine harekeledi ve anlamını söyledi. Ancak kitabın satırlarının altını kırmızı kalemle gelişigüzel çizmiş olmamdan rahatsızlık duymuştu. Bana "mahvetmişsin kitabı" dedikten sonra, "Kitap senin mi?" diye sordu. Benim olduğunu söyleyince hangi sınıfta olduğumu öğrenerek adımlı not aldı ve bitirme tezini İslam hukukundan yapma teklifinde bulundu. O tarihten sonra 28 yıl hocamın odasına bir tekkeye devam eder gibi devam ettim. Odada oturduğum yer dahi belliydi. Hocamın masasının karşısında, sağ tarafta yer alan etajerin yanındaki ilk sandalye bana aitti. Ziyaret ettiğim zaman hocam "Buyur, geç yerine" diyerek bana o sandalyeyi gösterirdi.

Hocamızın kitaplara olan aşkı ve zengin kütüphanesi artık bir darb-ı mesel olacak derecede şuyû bulduğu için, bu hususa ilişkin bir şeyler söylemeyi zaid addediyorum. Ancak kütüphanesinin zenginliği gündeme gelince, tevazu göstererek "kitabı olmayan kişilere nazaran, benim kitaplarım var" derdi. Tarih ve edebiyat alanlarına vukufu, musiki ve hüsnühat gibi güzel sanatlara ilgisi de onun ilmi yönünü tamamlayan hususlardandı. İlim konusundaki ciddiyetinin yanında, ilim yolcularına karşı son derece müşfik davranır, onların problemlerine yakın alaka gösterirdi. Beşeri ilişkilerdeki sıcaklığı kendisiyle teşrik-i mesai içerisinde olmayanlar tarafından pek idrak edilemese de talebelerince yakinen bilinmektedir.⁶

Allaha rızası için ilim yapmayı ve ilmin izzetini korumayı bir hayat düsturu olarak benimseyen hocamızın bu husustaki ihlas ve samimiyetinin bir göstergesi de hayrülhalefleri olan evlatlarının da aynı yola salık olduklarını görme bahtiyarlığına erişmesidir. Mahdûmu Kamil Çalışkan lisans düzeyinde ilahiyat ve hukuk eğitimi almış, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalına araştırma görevlisi olarak intisap etmiş olup doktora çalışmalarını sürdürmektedir.

5 Bunun hocayla tanışma vesilesi elde etmeye matuf masum bir öğrenci kurnazlığı olduğunu da itiraf edeyim.

6 Merhum hocamla bu bağlamda pek çok hatıram olmakla birlikte bir tanesini zikredeyim. Çorum ilahiyat Fakültesinde asistan olarak görev yapıyor ve yüksek lisans dersleri için haftada iki gün Ankara'ya geliyordum. Pazartesi günleri 05.00 de otobüse biniyor, 08:30 da AŞTİ'ye ulaşıyor ve Doç. Dr. Esat Kılıçer Hocanın 09:00 daki dersine yetişiyordum. Ankara İlahiyat Fakültesinin koridorunda bankonun üzerinde yer alan bir simit camekânı bulunmaktadır. Camekânın başında kimse beklemez, simit alan yandaki kutuya parasını bırakır. Simit aldığım esnada omzuma bir el dokundu. İbrahim Hocam lisans ders için amfiye gidiyordu. Bana odasının anahtarını uzatarak "Koridorda kahvaltı yapma, odaya çık. Ben çay gönderiyorum" dedi. O gün kahvaltım hocamın odasında yaptım.

İlahiyat mezunu olan kerîmesi Betül Çalışkan da İslam Hukuku alanında lisansüstü çalışmalarına devam etmektedir. Satırlarıma merhum hocamın her ilim yolcusu için benimsenmesi gereken bir düstur niteliği taşıyan şu ifadeleriyle son vermek istiyorum: “Kişilik zaafı olanlara ilmin kapısı aralanmamalıdır. İkbâl peşinde koşarak ümeranın ayağına gitmeyen hatta ilkeleriyle bağdaşmadığı için ümera tarafından teklif edilen görevleri kabul etmeyerek sıkıntılar çekmiş, hukuk tarihimizde kendilerinden sonra gelenlere örnek olmuş Ebû Hanîfe, Kerhî, Serahsî gibi hocalarımızı bu vesileyle rahmetle anıyorum. Allah onların izinde giden İslam hukukçularının sayısını çoğaltsın. İslam’ı anlatmak gibi yüce bir davayı rızık kapısı olarak görenleri bu davadan uzak tutsun. Büyük davaların ancak büyük ruhlu insanlarla yaşatılabileceği, büyük davaların küçük ruhlu insanlara teslim edilemeyeceği tarihî bir gerçektir.”